

Денарії Володимира Ольгердовича з написом «Пособи»

Ростислав Саввов (Хмельницький)

Серед нумізматичних знахідок останнього часу з території України, що належать до раннього карбування у Великому князівстві Литовському, виділяється невелика срібна монета з княжим знаком київського князя Володимира Ольгердовича (1363–1393/4), в кириличній легенді якої ясно читається «Пособи». Уперше вона була опублікована в 2011 р. Ю. Котиком [1]. Крім того її внесли до каталогу монет XIV–XV ст. [2]. У цих роботах нова монета була визнана приналежною до карбування Володимира Ольгердовича і віднесена до різновидів його добре відомих денаріїв. Поява ще одного типу монети Володимира Ольгердовича з грамотним написом, стилем, що децю відрізнявся від його звичайних денаріїв викликала неоднозначну оцінку. Нещодавно, навіть, з'явилася публікація, де зазначену монету оголосили сучасною підробкою, а причетних до її атрибуції запідозрили у комерційній заангажованості [3]. Проте наразі виявилися нові подібні монети, що дає змогу прояснити виникнення та уточнити деякі суперечливі моменти в атрибуції монет з написом «Пособи».

Зусиллями автора була зібрана інформація про їхнє походження, супровідний матеріал знахідок, метрологію. Більшість нових монет «Пособи» за словами знахідників, знайдені під Києвом, одна в Обухівському (рис. 1, е), а інші у Броварському районах (рис. 1, в—ж). Ще одну монету знайдено в Криму у Кіровському районі під селом Кринички (рис. 1, б). Нагадаємо, що перший денарій з написом «Пособи» (рис. 1, а), теж знайшовся на історичних теренах Київського князівства на Черкащині. Нумізматичний матеріал з Київщини, що супроводжував знахідки типовий. Це джучидські дирхеми кінця XIV ст. — початку XV ст., київські наслідування дирхемам, різновиди звичайних денаріїв Володимира Ольгердовича. Обухівську знахідку також супроводжували декілька денаріїв Вітовта типу «спис з хрестом» та «Колюмни», Броварську — галицько-руський грошик Людовика Угорського (1340—1382).

Одна з нових монет, що походить з Криму, є одноштемпельною з першою відкритою монетою з Черкащини, інші мають деякі відмінності у штемпелях. Як видно із зображень, більшість монет з написом «Пособи» карбовані на акуратних круглих кружках, завдяки чому створюється

враження, що монети карбувались за європейською технікою, у якій круглі монетні заготовки вирубались з розкованого листа. Однак на при-

кладі монет з-під Броварів добре видно, що використовувалася усе-таки східна техніка карбування з відтинків дроту. Проте, у даному випадку, на відміну від звичайних денаріїв Володимира, які теж карбувалися за цією технікою, розплющені монетні заготовки, вочевидь, додатково обрізалися на круг. Штемпелі нових монет, подібно звичайним денаріям Володимира, теж підготовлювалися від руки. Можливо, що для крапкових обводів використовували пунсоні. В одному випадку, монети з-під Броварів (рис. 1, е і ж), малодосвідчений різьбяр штемпеля виконав напис у протилежний бік, проти годинникової стрілки. Зауважимо, що за сукупністю ознак — стиль, фактура, наявність патини, усі нові

Рис. 1. Денарії Володимира Ольгердовича з написом «Пособи» (розташовані у порядку зміни штемпелів аверсу):

а — перша знахідка з-під Черкас, 2008 р.; нові знахідки: б — з Криму; е — з-під Обухова; в—ж — з-під Броварів.

монети, на думку автора, цілком автентичні, що також підтверджуються свідченнями знахідників та супровідним матеріалом.

Добрий стан монет з Криму та з-під Броварів надає можливість впевнено підтвердити прочитання кириличного напису реверса монети, як «БЕ ПОСОБИ», щодо якого в попередніх працях [1, с. 10–11; 2] висувалося декілька альтернативних версій. Хоча знак скорочення — титло — на усіх монетах відсутнє, безперечно, що перші літери напису є скороченням «Боже» або «Богородице». Такий напис дещо несподіваний для монет того часу, для яких більш очікуваним було б ім'я та титул монетного сеньйора, що можна бачити на звичайних денаріях Володимира.

Але з іншого боку, добре відома багатовікова традиція подібних побажальних написів-звертань на актових печатках, що надає підстави очікувати на перенесення цих написів і на монети. Звертає на себе також особливу увагу відносна грамотність напису на усіх нових денаріях. Це різко контрастує зі станом написів на звичайних денаріях Володимира Ольгердовича, де, наскільки відомо автору, як у великому Сосницькому скарбі [4, с. 93–94], так і в інших знахідках, серед тисяч знаних наразі екземплярів усіх різновидів раннього і пізнього періоду карбування, лише в небагатьох випадках у написі з іменем Володимира відсутні помилки.

За своєю іконографією нові монети у цілому зближуються зі звичайними денаріями Володимира типу «княжий знак» — «хрестик» (рис. 2, а і б). Але є істотні відмінності, принципового характеру. Це, в першу чергу, як уже зазначалося, грамотність напису, його зміст та вища якість карбування нових монет. Нові денарії також помітно важчі (0,38; 0,38; 0,43; 0,47; 0,40; н/д; 0,48; 0,45 — середня вага 0,43 г) порівняно зі звичайними денаріями Володимира різновиду «княжий знак» — «хрестик», середню вагу яких із Сосницького скарбу М. Котляр визначив у 0,26 г [4, с. 93]. Стиль оформлення нової монети теж дещо інший, у першу чергу він відрізняється

Рис. 2. Денарії Володимира Ольгердовича типу «княжий знак» — «хрестик» (а), «Пособи» (б) та київський півгріш (в).

крупним написом з великими проміжками між літерами, відсутністю крапкового обводу навколо центрального хрестика та крапок між його плечима на реверсі. Княжий знак на аверсі при загальній подібності до знаку зі звичайного денарія теж має відмінності. На звичайних денаріях Володимира усіх різновидів, включно з типом «княжий знак» — «хрестик», у знаку між плечима хрестиків переважно проставлені виразні крапки, тоді як на денаріях «Пособи» ці крапки відсутні.

Завдяки зазначеним відмінностям новий денарій не вписується у ряд різновидів звичайних денаріїв Володимира, що надає підстави думати, що монета карбувалася в іншій майстерні. Нею могла б бути майстерня, де карбувався нещодавно відкритий київський півгріш Володимира Ольгердовича [5]. Звертає на себе увагу схожість за графікою княжого знаку Володимира на його півгрошах і денаріях «Пособи». Примітно, що у них обох відсутні крапки між плечима хрестиків (рис. 2, б та в). Зазначимо, що київський півгріш, так само як денарій «Пособи», теж карбувався дротяною технікою з підготовкою штемпелів від руки. Таким чином, є вагомі підстави вважати, що новий денарій міг карбуватися в майстерні, де карбувався київський півгріш. У цьому випадку, нова монета була

дійсно денарієм, тобто фракцією київського півгроша і, відповідно, празького гроша, на відміну від звичайного денарія Володимира, який карбувався як фракція джучидського дирхему і отримав свою наукову назву «денарій» лише через малу вагу. Оскільки карбування київського півгроша відбувалося у 80-х роках XIV ст. [5, с. 11], то й карбування денаріїв «Пособи» мало відбуватися приблизно у той самий час. Причини та сама можливість запровадження у Київському князівстві ще одного, західного за походженням, карбування висвітлюється у попередніх роботах автора [5, 6].

На думку автора, існує певна паралель у запровадженні в Київському князівстві карбування власних півгрошів та їх фракцій — денаріїв. Як відомо, взірцем для півгроша Володимира послужив львівський галицько-руський грошик Людовика [5, с. 11], у якого королівський ініціал замінили на княжий знак. Схоже, що подібним чином, взірцем для карбування нового денарія був вибраний звичайний денарій Володимира типу «княжий знак» — «хрестик», у якому напис «Володимир» замінили на «Боже пособи».

Список літератури

1. Котик Ю. Нова монета Володимира Ольгердовича//Львівські нумізматичні записки, ч. 4–5, 2007–2008 (2011). — С. 10–13.
2. Нечитайло В. В. Каталог монет українських князівств XIV — поч. XV ст. Київ, 2011. — С. 25, №104.
3. Хромова И., Хромов К. Вопросы атрибуции находок местных монет-подражаний второй половины XIV в. на территориях литовско-ордынского пограничья //Международная нумизматическая конференция. Вильнюс, 23–25 мая 2012 г. Тезисы докладов — С. 110. On-line версія доповіді http://www.hordecoins.folgate.net/Rpubl_Vilnius-conf-2012.htm
4. Котляр Н. Ф. Клад монет Владимира Ольгердовича//Нумизматика і епиграфіка, т. VIII, 1970. — С. 88–101.
5. Погорілець О., Саввов Р. Про нові монети зі знаком Володимира Ольгердовича//Нумізматика і фалеристика. — 2009. — №1. — С. 10–11.
6. Саввов Р. Київські півгроші Володимира Ольгердовича//Нумізматика і фалеристика. — 2012. — №4.